

УДК: 159.9 : 316.77

Наталія Гончарук

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної психології
E-mail: goncharuk.nat17@gmail.com
orcid.org/ 0000-0001-9552-0946
Researcher ID: AAC-4110-2019

Honcharuk Nataliia

Ph.D. in Psychology, Assistant Professor

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61,
м. Кам'янець-Подільський, 32300, Україна

Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University,
61, Ohienka street,
Kamianets-Podilskyi, 32300, Ukraine.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВОЛЬОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОМУНІКАЦІЇ У ПІДЛІТКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF VOLUNTARY REGULATION OF COMMUNICATION IN ADOLESCENTS WITH INTELLECTUAL DEVELOPMENTAL DISORDERS

Анотація. У статті здійснено диференційний аналіз психологічних особливостей вольового регулювання комунікації у підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку і нормотиповим розвитком. Визначено актуальність проблеми, розглянуто наукові джерела зі спеціальної та загальної психології, у яких висвітлено проблему комунікації, окреслено основні теоретичні та експериментальні здобутки науковців, що стосуються вивчення вольового забезпечення комунікативної взаємодії та комунікативної поведінки. З'ясовано сутність вольового регулювання комунікації, описано його основні функції, які полягають в управлінні власною комунікативною поведінкою, здатності мобілізувати зусилля на забезпечення ефективної комунікативної взаємодії, вміння долати труднощі комунікативних взаємин, спроможності справлятися із деструктивними емоційними імпульсами.

Визначено мету та основні завдання експериментального дослідження вольового регулювання комунікації. Здійснено підбір методів і методик для проведення емпіричного експерименту, серед яких теоретичний і диференційний аналіз, систематизація науково-методичних джерел із проблеми, експертне оцінювання, дослідження вольової організації особистості за тестом А. Хохлова, соціального самоконтролю – за методикою М. Снайдера, порівняння експериментальних даних.

На основі емпіричного дослідження з'ясовано відмінності вольового регулювання комунікації у дітей із порушеннями інтелекту та нормотиповим розвитком. Описано диференційні особливості, що стосуються організованості комунікативної діяльності: прагнення до самоорганізації та вміння згуртовувати навколо себе однолітків. Охарактеризовано рівні наполегливості у ситуаціях спілкування, що виявляються у здатності настійливо опановувати необхідні навички комунікації, долаючи труднощі комунікативної взаємодії. З'ясовано відмінності у формуванні самостійності поглядів та здатності виражати свою думку під час спілкування. Описано тенденцію до самостійного контролю за своєю поведінкою в напружених і конфліктних ситуаціях. Відтворено функцію свідомого ставлення до вимог комунікативної взаємодії в термінах соціальної відповідальності.

На основі дослідження зроблено висновок про психологічні особливості вольового регулювання комунікації у дітей із порушенням і нормотиповим інтелектуальним розвитком, проаналізовано їхні відмінності та спільні тенденції. З'ясовано перспективи подальших досліджень із проблеми, що стосуються формування навичок комунікативної взаємодії шляхом підвищення рівня вольового регулювання.

Ключові слова: комунікація, вольове регулювання комунікації, підлітки з порушеннями інтелектуального розвитку.

Annotation. The article analyzes the differential analysis of psychological features of volitional regulation of communication in adolescents with intellectual disabilities and normative development. The urgency of the problem is determined, reference materials on special and general psychology are considered. The references that cover the problem of communication and the main theoretical and experimental achievements of researchers concerning the study of volitional provision of communicative interaction and communicative behavior are outlined. The essence of volitional regulation of communication is clarified, its main functions which are control of own communicative behavior, ability to mobilize efforts to ensure effective

communicative interaction, ability to overcome difficulties of communicative relations, and ability to cope with destructive emotional impulses are described.

The purpose and main tasks of the experimental research of volitional regulation of communication are determined. Methods and techniques for empirical experiment, including theoretical and differential analysis, systematization of scientific and methodological sources on the problem, expert evaluation, study of volitional organization of personality based on A. Khokhlov's test, social self-control on the basis of M. Snyder's method, and comparison of experimental data are selected.

Empirical research has revealed differences in the volitional regulation of communication in children with intellectual disabilities and normative development. Differential features related to the organization of communicative activity are described: the desire for self-organization and the ability to join peers. The levels of persistence in communication situations are characterized, these are manifested in the ability to persistently master the necessary communication skills, overcoming the difficulties of communicative interaction. There are differences in the formation of independence of views and the ability to express own opinion during communication. The tendency to self-control over one's behavior in tense and conflict situations is described. The function of conscious attitude to the requirements of communicative interaction in terms of social responsibility is reproduced.

Based on the study, a conclusion was made about the psychological features of volitional regulation of communication in children with impaired and normative intellectual development, their differences and common trends were analyzed. Prospects for further research on the problem of developing communication skills by increasing the level of volitional regulation are clarified.

Key words: communication, volitional regulation of communication, adolescents with intellectual disabilities.

Актуальність дослідження. Проблема вольового забезпечення комунікативної взаємодії є особливо актуальною для підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку, які відчують труднощі у формуванні комунікативних взаємин та здатності ефективно організовувати міжособистісні стосунки. У підлітковий період, сенситивний для розвитку спілкування та комунікативних взаємин, ця проблема є особливо значущою,

оскільки на цьому етапі закладаються усі умови для розвитку саморегуляції комунікативної поведінки.

У межах проблеми комунікації вольове регулювання розглядається як свідоме управління власною комунікативною поведінкою, яке полягає у здатності мобілізувати зусилля на забезпечення ефективної комунікативної взаємодії, вміння долати труднощі комунікативних взаємин і справлятися із деструктивними емоційними імпульсами, що виникають у їх процесі. Воно активно впливає на комунікативну взаємодію шляхом залучення мотиваційних чинників комунікативної поведінки, активізації функції самоконтролю і визначається особистісними конструктами, які позиціонують підлітків як комунікативно компетентних та соціально відповідальних осіб.

Принципово важливим питанням є дослідження механізмів вольового регулювання комунікації. Якщо у дітей із нормотиповим розвитком ці якості формуються за психофізіологічними онтогенетичними законами, то у школярів із порушеннями інтелекту накладає відбиток органічне враження мозкових структур. У цьому контексті дослідник О.Р. Лурія говорить про функціонування блоку програмування та регуляції комунікативного акту, зосередженого у третинних зонах лобової частки мозку. Цей блок надбудований над усіма відділами мозкової кори, що дає змогу виконувати регулятивну функцію. Він відповідає за формування намірів, програмування комунікативних дій, регулювання комунікативної активності, контроль за виконанням (Лурія, 2006). Порушення цього рівня пов'язано із вольовими дисфункціями, які проявляються у нездатності регулювати та мотиваційно спрямовувати процес комунікації (Бехтєров, 1954); виконувати відкладені у часі комунікативні завдання (Прибрам, 2010); здійснювати самоконтроль за власними імпульсами у ситуаціях напруженої комунікативної взаємодії (Лурія, 2006).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Дослідники у галузі спеціальної психології відмічають різні закономірності вольового регулювання комунікації у дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.

Ними виступають слабкість спонукань (Грішин & Лушин, 2010; Корякіна, 2016); невміння приймати рішення в умовах вибору (Поташова & Кремнева 2009); недостатність сили волі; несформована здатність до подолання перешкод (Корякіна, 2016; Рубінштейн 2006); труднощі самостійного планування власних дій (Грішин & Лушин, 2010; Корякіна, 2016; Лурія, 2006); неспроможність довільного регулювання комунікативної поведінки (Золоткова & Циплякова, 2018; Петренко, 2016); складність опосередкування мотиваційних аспектів самоусвідомлення з функціями соціального еґо-контролю; невміння регулювати власну активність за допомогою мовлення (Петренко, 2016); безпосередність імпульсивних реакцій на зовнішні впливи; неконтрольованість внутрішніх імпульсів (Єременко, 1985); порушення цілепокладання та цілеспрямованості комунікативної поведінки (Виноградова, Ліпецька, Матасов & Ушакова, 1985).

Отже, проблема вольового регулювання комунікативної поведінки у спеціальній психології потребує пошуку ефективних шляхів вирішення, що умотивовує актуальність дослідження вольового забезпечення комунікативних навичок дітей із порушеннями інтелекту підліткового віку.

Мета статті. Метою дослідження є з'ясування психологічних особливостей вольового регулювання комунікативної поведінки у підлітків із порушеннями інтелекту.

Методи дослідження. Для дослідження показників вольового регулювання комунікації було використано такі експериментальні методи та методики: науковий аналіз та систематизацію теоретичних даних, дослідження вольової організації особистості за тестом А. Хохлова, експертне оцінювання соціальної відповідальності, шкалу соціального самоконтролю М. Снайдера. Дослідженням було охоплено 110 підлітків із порушеннями інтелекту та 110 осіб із нормотиповим розвитком.

Результати дослідження. На сьогодні, ми можемо однозначно стверджувати, що низка вольових якостей, таких як рішучість у спілкуванні, організованість, зібраність, наполегливість, соціальна відповідальність,

контроль за поведінкою у ситуаціях конфлікту та ін. є важливими чинниками, які відповідають за вольове забезпечення комунікативної взаємодії. Це зумовлює необхідність їх вивчення у контексті проблеми комунікації.

Емпіричне дослідження вольового регулювання комунікації у дітей підліткового віку здійснено на основі порівняльного аналізу особливостей комунікативної поведінки дітей із порушеннями інтелектуального розвитку (ПІР) і нормотиповим розвитком (НТР). Важливими аспектами дослідження визначено такі особистісні диспозиції: 1) організованість у спілкуванні – прагнення до самоорганізації у комунікативній діяльності та вміння згуртовувати навколо себе однолітків для виконання необхідних справ; 2) наполегливість комунікативної поведінки – вміння настійливо і непохитно опановувати необхідні навички комунікації, незважаючи на наявні труднощі; 3) самостійність поглядів – здатність виражати свою власну думку під час комунікативної взаємодії; 4) самоконтроль у спілкуванні – спроможність контролювати свою поведінку в напружених та конфліктних ситуаціях; 5) соціальна відповідальність – функція свідомого ставлення до вимог комунікативної взаємодії.

За результатами обстеження визначали рівні сформованості вольового регулювання комунікації: високий (гнучкі, автоматизовані вміння, навички і компетенції у межах вимог до вольового регулювання комунікації); вищий за середній (добре володіння вміннями та навичками вольового регулювання комунікації у стандартних ситуаціях); середній (використання вмінь та навичок у засвоєній послідовності, за зразком або за допомогою дорослого); нижчий за середній (відтворення вмінь в окремих комунікативних ситуаціях, необхідність детальних кількаразових інструкцій стосовно виконання комунікативних дій); низький (наявність окремих фрагментарних вмінь).

Емпіричне вивчення вмінь та навичок вольового регулювання комунікативної поведінки уможливило отримати такий розподіл оцінок (див. таблицю 1).

Таблиця 1

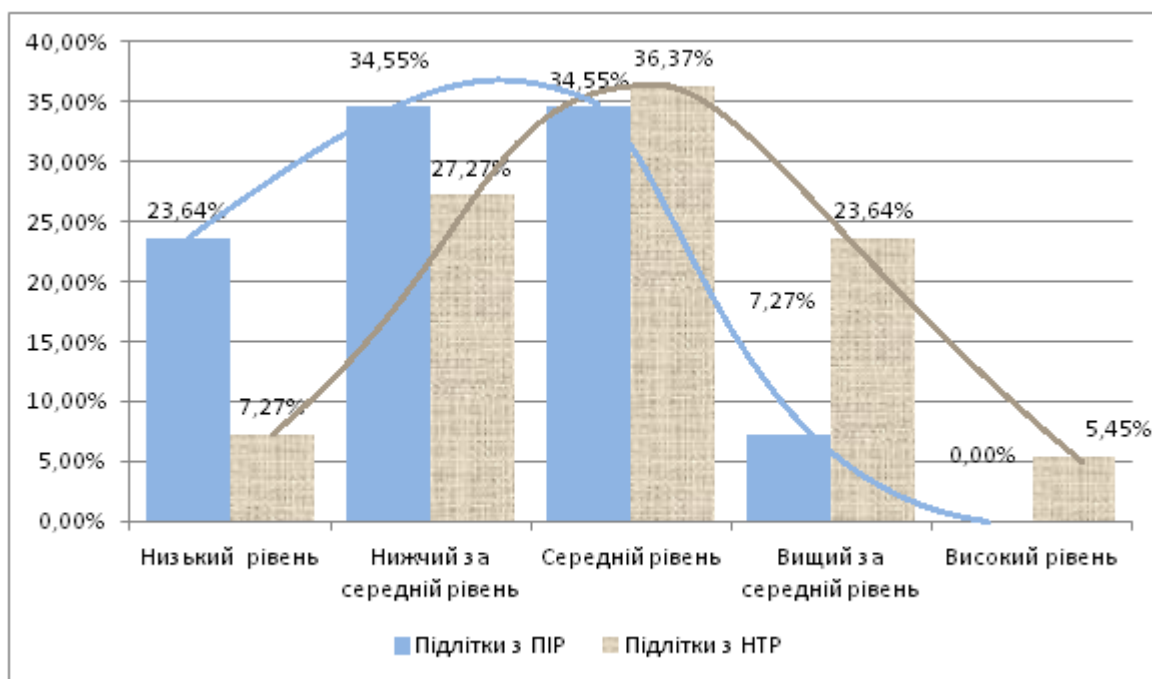
**Дослідження організованості у спілкуванні у дітей підліткового віку з порушеннями інтелекту і нормотиповим розвитком
(дані представлено у %)**

Категорії досліджуваних	Рівні організованості у спілкуванні				
	Н	НС	С	ВС	В
Підлітки з порушеннями інтелектуального розвитку	23,64%	34,55%	34,55%	7,27%	0,00%
Підлітки з нормотиповим розвитком	7,27%	27,27%	36,37%	23,64%	5,45%

де, В – високий рівень, ВС– вищий за середній рівень, С– середній рівень, НС– нижчий за середній рівень, Н– низький рівень.

Моніторинг проблеми організованості у спілкуванні в дітей із порушеннями інтелектуального розвитку дав змогу констатувати такі рівні: високий (0,0%), вищий за середній (7,27%), середній (34,55%), нижчий за середній (34,55%), низький (23,64%). Це засвідчує переважання нижчих за середні та низьких рівнів і вказує на те, що діти не виявляють схильності до планування, часто виявляються непунктуальними у виконанні своїх обіцянок одноліткам, запізнюються на зустрічі або колективні заходи, не проявляють зібраності і впорядкованості у ситуаціях комунікативної взаємодії. Водночас, вони спрямовані дотримуватись правил та норм спілкування і виконують це у межах своїх можливостей.

Натомість, у дітей із нормотиповим розвитком найбільше учнів із середніми (36,37%), нижчими за середні (27,27%) та вищими за середні (23,64%) рівні, що відображено на графіку 1.

де, ПІР – порушення інтелектуального розвитку, НТР – нормотиповий розвиток.

Рис. 1 Розподіл показників організованості у спілкуванні за рівнями (дані представлено у %)

На противагу підліткам із порушеннями інтелекту, школярі з нормотиповим розвитком є більш організованими. Вони проявляють впорядкованість у своїх діях, намагаються дотримуватись правил комунікативної поведінки, прагнуть бути пунктуальними і зібраними під час взаємин. Водночас, буває так, що вони спізнюються, порушують окремі норми взаємодії, сподіваються на самоплив комунікативних взаємин.

Як бачимо за наслідками емпіричних розвідок, діти підліткового віку обох категорій недостатньо організовані у ситуаціях комунікативної взаємодії, оскільки мають невисокі показники злагоженості, пунктуальності, впорядкованості у спільних діях. Особливо їм складно самостійно організовувати колективні заходи. Втім, позитивним є те, що під час взаємин вони виявляють прагнення дотримуватись суспільного порядку та правил комунікативної взаємодії, що визначає їх організаційну спрямованість.

Не менш важливою для формування комунікативних навичок є наполегливість у спілкуванні, яка полягає у здатності досягати цілей комунікативної взаємодії та настійливо, долаючи труднощі, вдосконалювати

необхідні комунікативні навички. Стан цієї компетенції можна простежити за таблицею 2.

Таблиця 2

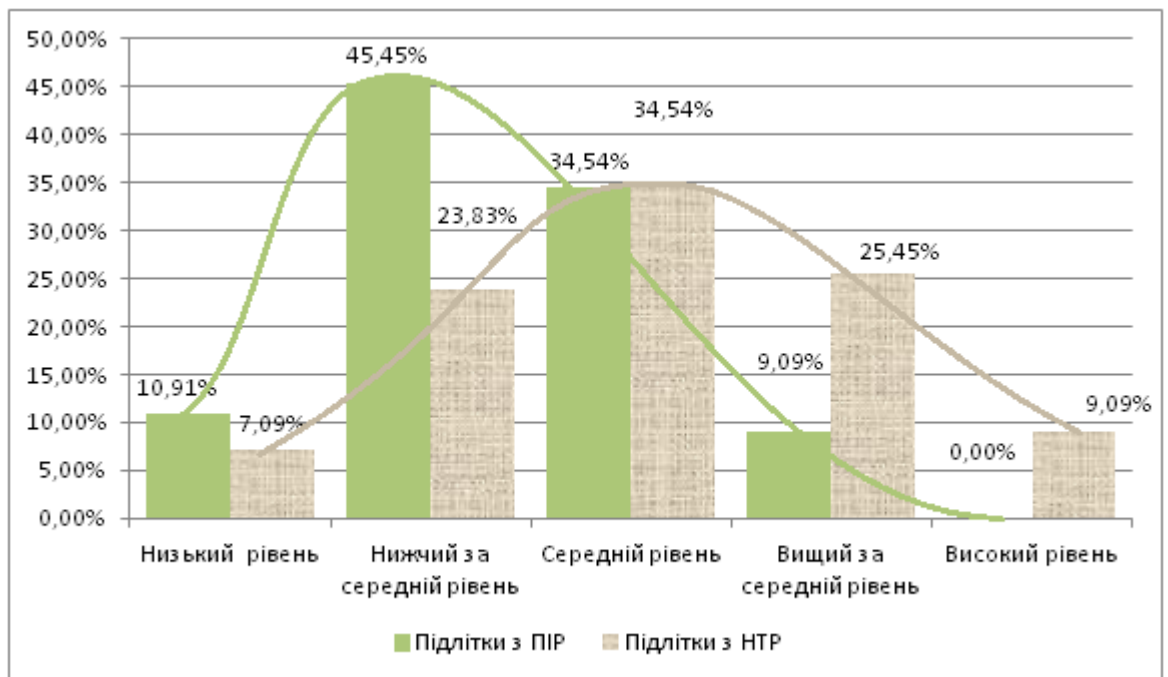
**Дослідження наполегливості у спілкуванні у дітей підліткового віку з порушеннями інтелекту і нормотиповим розвитком
(дані представлено у %)**

Категорії досліджуваних	Рівні				
	Н	НС	С	ВС	В
Підлітки з порушеннями інтелектуального розвитку	10,91%	45,45%	34,54%	9,09%	0,00%
Підлітки з нормотиповим розвитком	7,09%	25,45%	34,54%	23,83%	9,09%

де, В – високий рівень, ВС– вищий за середній рівень, С– середній рівень, НС– нижчий за середній рівень, Н– низький рівень.

Зважаючи на дані емпіричних розвідок, для підлітків із порушеннями інтелекту наполегливість у спілкуванні є недостатньо сформованою рисою: середній рівень мають 34,55% підлітків, нижчий за середній – 45,45% і низький – 10,91%. Це є свідченням невміння налагоджувати спілкування у ситуаціях підвищеної складності, нездатність долати труднощі, пов'язані із напруженими чи конфліктними ситуаціями, неспроможність впливати на інших з метою зміни їхніх поглядів або переконань.

Втім, дослідженнями виявлено, що у дітей підліткового віку з нормотиповим розвитком також зустрічаються труднощі, які стосуються наполегливості у спілкуванні. Зокрема серед них недостатньо тих, хто має високий рівень (9,09%). Переваги мають середні (34,54%), нижчі за середні (25,45%) та вищі за середні (23,83%) рівні. Особливістю цих підлітків є те, що вони докладають достатньо значних зусиль у побудову стосунків, бувають непохитними у своїх поглядах, намагаються довести обіцяні справи до кінця, проявляють твердість, настирливість, невтомність у ситуаціях впливу на інших. Водночас, буває і так, що учні швидко запалюються, а через деякий час їхній інтерес до взаємодії швидко згасає. Через відкладання на потім або небажання виконувати колективні справи вони нагромаджують багато незавершених проектів, а потім відчують значні труднощі в їх реалізації.

де, ПІР – порушення інтелектуального розвитку, НТР – нормотиповий розвиток.

Рис. 2 Розподіл показників наполегливості у спілкуванні за рівнями (дані представлено у %)

Отже, емпіричне дослідження за шкалою «наполегливість у спілкуванні» уможливило констатувати недостатні рівні розвитку сформованості цієї риси у підлітків обох категорій. Й хоча показники школярів із нормотиповим розвитком значно вищі, проте вони також характеризуються деякою перевагою середніх та нижчих за середніх рівнів.

Наступним показником вольового регулювання комунікації є самостійність поглядів як компетенція позиціонувати власне бачення у дискусійному спілкуванні. Дані її дослідження можна простежити за таблицею 3.

Таблиця 3

Дослідження самостійності поглядів у дітей підліткового віку з порушеннями інтелекту і нормотиповим розвитком (дані представлено у %)

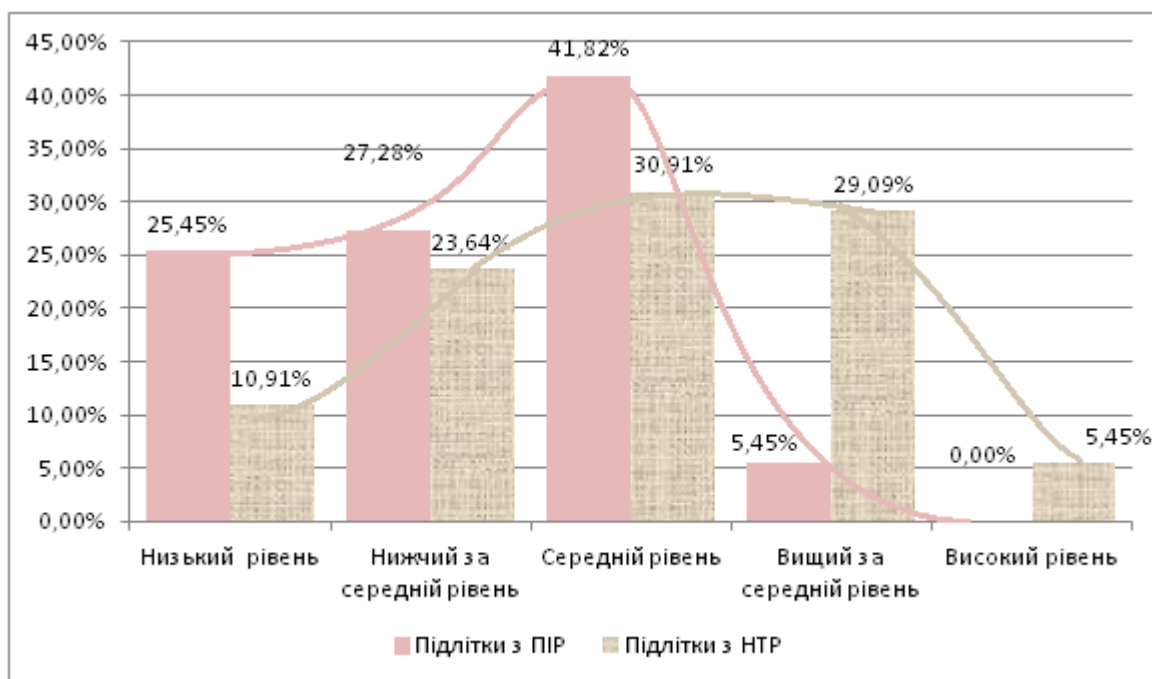
Категорії досліджуваних	Рівні				
	Н	НС	С	ВС	В
Підлітки з порушеннями інтелектуального розвитку	25,45%	27,28%	41,82%	5,45%	0,00%

Підлітки з нормотиповим розвитком	10,91%	23,64%	30,91%	29,09%	5,45%
-----------------------------------	--------	--------	--------	--------	-------

де, В – високий рівень, ВС– вищий за середній рівень, С– середній рівень, НС– нижчий за середній рівень, Н– низький рівень.

За цією шкалою у дітей із порушеннями інтелекту бали розподіляються наступним чином: високий рівень (0,0%), вищий за середній (5,45%), середній (41,82%), нижчий за середній (27,28%), низький (25,45%). Результати тесту демонструють переважання середнього, нижчого за середній та низького рівнів. Враховуючи дані за тестом, можна стверджувати що школярам із порушеннями інтелекту складно приймати самостійні рішення, вони надають перевагу орієнтуватись на думку інших. Часто їхні дії залежать від мотивації, настрою, контролю інших людей. Вони очікують постійного підбадьорювання та мотивації, виконують колективні справи лише за умови постійного контролю кожного їхнього кроку. У міжособистісних взаєминах, зазвичай, виконують ролі підпорядкованих, а не лідерів.

Дослідженнями виявлено, що ситуація щодо дітей із нормотиповим розвитком є дещо відмінною. Для них характерні середні (30,91%) та вищі за середні (29,09%) рівні сформованості самостійності поглядів. Це визначає особливості їхньої поведінки у ситуаціях комунікації. Зокрема, підлітки проявляють тенденцію до висловлення своєї думки та власних міркувань. Вони намагаються донести свою позицію у спілкуванні з батьками, вчителями, демонстративно відстоюючи її. Часто орієнтуються на погляди тих, хто має авторитет у підліткових угрупованнях. Втім, мати свою автентичну думку для них також є цінним (див. діаграму 3).

де, ПІР – порушення інтелектуального розвитку, НТР – нормотиповий розвиток.

Рис. 3 Розподіл показників самостійності поглядів за рівнями (дані представлено у %)

Отже, ситуація із самостійністю поглядів у підліткових колах є досить протирічною. Діти демонструють незалежність у комунікативних діях, бажають звільнитись від зайвого контролю і підпорядкування дорослим. З одного боку, вони намагаються позиціонувати свою думку, відстоюючи перед батьками та вчителями. З іншого – орієнтуються на погляди тих, хто має авторитет у підліткових угрупованнях. Щодо дітей із порушеннями інтелекту, то їхня самостійність у відстоюванні своїх поглядів має в обох випадках низький рівень.

Наступним, не менш важливим показником вольового регулювання комунікації, є спроможність контролювати свою поведінку в напружених та конфліктних ситуаціях, що описується термінами комунікативного самоконтролю (див. таблицю 4).

Таблиця 4

Дослідження самоконтролю у спілкуванні у дітей підліткового віку з порушеннями інтелекту і нормотиповим розвитком (дані представлено у %)

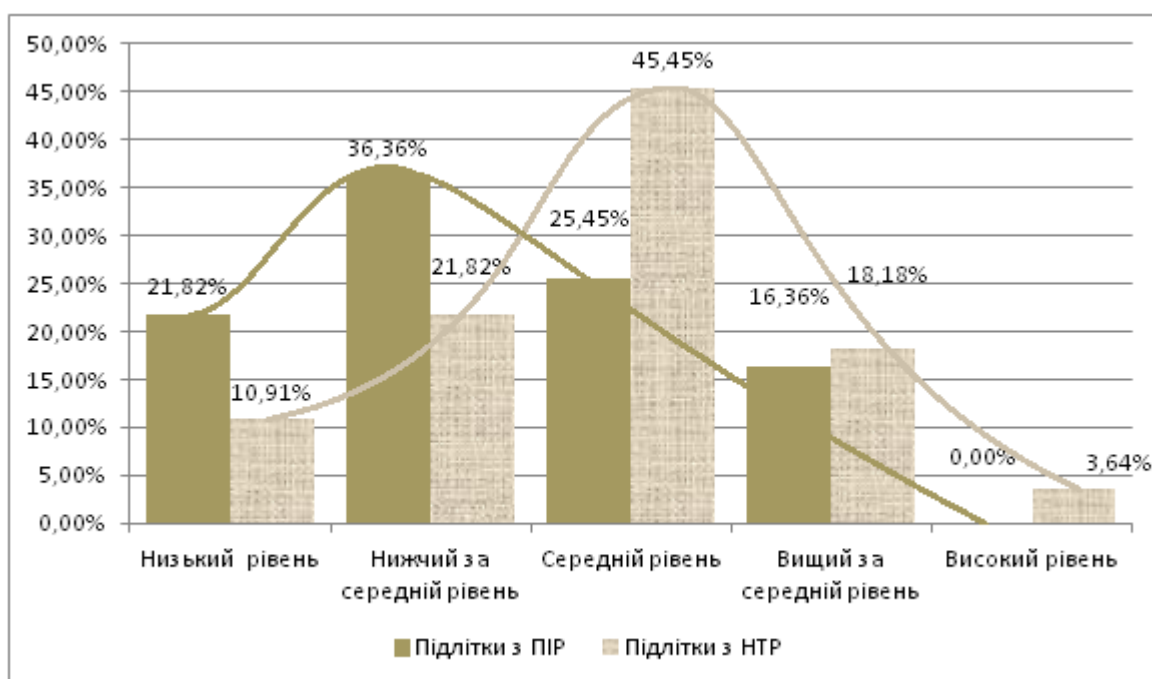
Категорії досліджуваних	Рівні
-------------------------	-------

	Н	НС	С	ВС	В
Підлітки з порушеннями інтелектуального розвитку	21,82%	36,36%	25,45%	16,36%	0,00%
Підлітки з нормотиповим розвитком	10,91%	21,82%	45,45%	18,18%	3,64%

де, В – високий рівень, ВС– вищий за середній рівень, С– середній рівень, НС– нижчий за середній рівень, Н– низький рівень.

Характеризуючи показники *самоконтролю у спілкуванні* слід відмітити, що у підлітків із порушеннями інтелекту переважають нижчі за середні його рівні (36,36%). Вони не здатні керувати власними вчинками: змушувати себе рухатись до поставленої мети, забороняти собі, мотивувати і контролювати. Їх провідною тенденцією є прагнення діяти за першим спонуканням.

Натомість, оцінки за результатами дослідження підлітків із нормотиповим розвитком вказують на їхнє вміння керувати своїми емоціями та гнучко реагувати на зміну комунікативних подій. Школярі здатні приймати конструктивні рішення і реалізовувати їх у напружених ситуаціях. За більшості комунікативних обставин вони поведуть себе помірковано і раціонально, хоча, бувають моменти, в яких проявляється імпульсивність або нейротичні тенденції. Розподіл оцінок можна простежити за діаграмою 4.

де, ПІР – порушення інтелектуального розвитку, НТР – нормотиповий розвиток.

Рис. 4 Розподіл показників самоконтролю у спілкуванні за рівнями (дані представлено у %)

Отже, аналіз самоконтролю у спілкуванні вказує на нездатність дітей із порушеннями інтелекту, на відміну від нормотипового розвитку, раціонально реагувати на ситуації, що виникають у спілкуванні, приймати усвідомлені рішення та контролювати їх виконання.

Розглядаючи питання самоконтролю у спілкуванні, варто звернути увагу на інший показник вольового регулювання комунікації, пов'язаний із **соціальною відповідальністю**. Її вивчали на основі ставлення до громадських обов'язків, вміння відповідати за свої вчинки та дотримуватись взятих на себе зобов'язань (див. таблицю 5).

Таблиця 5

Дослідження соціальної відповідальності у спілкуванні у дітей підліткового віку з порушеннями інтелекту і нормотиповим розвитком (дані представлено у %)

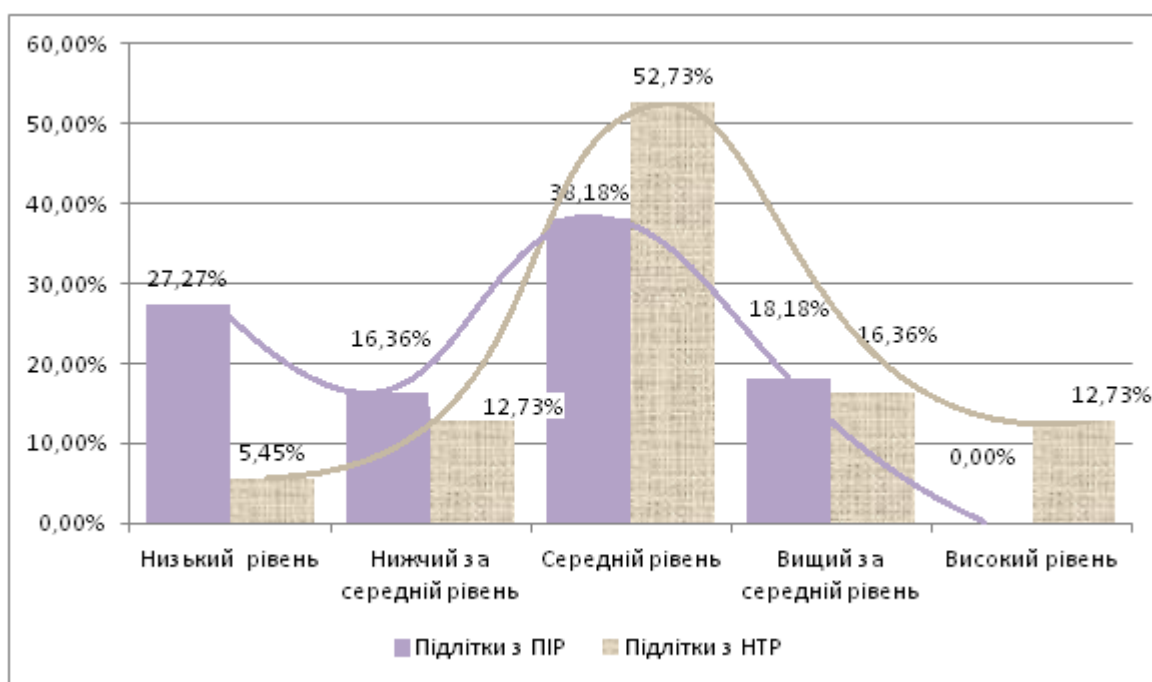
Категорії досліджуваних	Рівні				
	Н	НС	С	ВС	В
Підлітки з порушеннями інтелектуального розвитку	21,82%	36,36%	25,45%	16,36%	0,00%
Підлітки з нормотиповим розвитком	10,91%	21,82%	45,45%	18,18%	3,64%

де, В – високий рівень, ВС– вищий за середній рівень, С– середній рівень, НС– нижчий за середній рівень, Н– низький рівень.

Найбільш характерними для підлітків із порушеннями інтелекту виявились середні (38,18%) та низькі (27,27%) рівні, що засвідчує їхню тенденцію перекладати відповідальність на інших людей і наявність звички покладатися на випадок. Не рідкісними є прагнення відкладати справи на потім, турбуватись лише про свої власні інтереси і не думати про наслідки ситуації для інших.

Альтернативні результати засвідчує експертне оцінювання школярів із нормотиповим розвитком. Ці підлітки схильні займати більш активну соціальну позицію: вони суспільні справи ставлять вище за особисті,

дотримуються взятих на себе зобов'язань, на них можна покластися у важливих колективних справах. Буває і так, що школярі намагаються дотримуватися своїх обіцянок, але відчувають безпорадність у виконанні певних ініціатив. Іноді вони можуть ігнорувати певні суспільні вимоги та етичні норми суспільної взаємодії, але загалом їхня відповідальність має високі, вищі за середні та середні рівні (див. рисунок 5).

де, ПІР – порушення інтелектуального розвитку, НТР – нормотиповий розвиток.

Рис. 5 Розподіл показників соціальної відповідальності за рівнями (дані представлено у %)

Отже, дослідження соціальної відповідальності дає змогу констатувати у підлітків з порушеннями інтелекту схильність перекладати відповідальність на інших людей або покладатись на випадок, а в школярів із нормотиповим розвитком прагнення дотримуватись взятих на себе зобов'язань і займати відповідальну соціальну позицію під час реалізації спільних проектів.

Загальний аналіз графічного представлення результатів емпіричного дослідження (див. рисунки 1–5) уможливорює констатувати відхилення графіків функцій у дітей із порушеннями інтелекту у бік низьких значень функції та зміщення показників вольового регулювання комунікації ліворуч від математичного сподівання. Натомість у дітей із нормотиповим розвитком

графіки функцій мають середньостатистичні показники і представляють нормальний розподіл значень функції.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи вищевикладене, можемо зробити такі висновки:

Вольове регулювання комунікації полягає у здатності керувати власною комунікативною поведінкою, цілеспрямовано йдучи до реалізації поставленої комунікативної мети, та спроможності контролювати власні імпульсивні реакції. Його порівняльний аналіз у дітей із порушеннями інтелекту і нормотиповим розвитком дає змогу стверджувати, що діти обох категорій мало організовані у ситуаціях комунікативної взаємодії та проявляють недостатню наполегливість у роботі над формуванням стосунків. Водночас, підлітки із нормотиповим розвитком відрізняються самостійністю поглядів, прагненням до незалежності у комунікативних діях та бажанням звільнитись від зайвого контролю. У той час як у дітей із порушеннями інтелекту самостійність у спілкуванні має низький рівень. Характерними є труднощі у дітей із порушеннями інтелекту до самоконтролю у спілкуванні та недостатність соціальної відповідальності у ставленні до норм і правил комунікативної взаємодії, що є відмінним від особливостей вольового регулювання комунікації у дітей із типовим розвитком.

Перспективи подальших досліджень полягають у з'ясуванні методологічних та методичних засад формування вольового регулювання комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бехтерев, В.М. (1954). Избранные произведения. Москва: МедГиз, 527 с.
2. Виноградова, А.Д., Липецкая, Е.И., Матасов, Ю.Т. и др. (1985). Практикум по психологии умственно отсталого ребенка. Москва: Просвещение, 144 с.
3. Гришин, В.В., Лушин, П.В. (2010). Методики психодиагностики в учебно-воспитательном процессе. Москва: ИКА «Москва», 63 с.
4. Еременко, И.Г. (1985). Олигофренопедагогика. Киев: Высшая школа, 327 с.

5. Золоткова, Е.В., Цыплякова, И.В. (2018). Формирование эмоционально-волевой сферы у умственно отсталых дошкольников с расстройствами аутистического спектра. *Проблемы современного педагогического образования*, 61 (4), с. 115–118.
6. Корякина, В.Б. (2016). Особенности эмоционально–волевой сферы у подростков с умственной отсталостью (теоретический обзор). *Педагогическое мастерство*. Режим доступа: <https://www.pedm.ru/categories/10/articles/1106>
7. Лурия, А.Р. (2006). Основы нейропсихологии. Москва: Академия, 384 с.
8. Петренко, І.В. (2016). Особливості регулятивної сфери у школярів з різними навчальними досягненнями. Київ: Міленіум, 160 с.
9. Поташова, И.И., Кремнева, С.Н. (2019). Психолого-педагогические условия профессиональной ориентации обучающихся с инвалидностью и ОВЗ в практике инклюзивного образования. Москва: б/и, 32 с.
10. Прибрам, К. (2010). Языки мозга: Экспериментальные парадоксы и принципы нейропсихологии. Режим доступа: <http://www.e-reading.ws/book.php?book=133041>
11. Рубинштейн, С.Я. (2006). Психология умственно отсталого школьника. Москва: Просвещение. 345 с.

REFERENCES

1. Behterev, V.M. (1954). *Izbrannye proizvedenija [Selected works]*. Moskva: MedGiz, 527 s. (in Russian).
2. Vinogradova, A.D., Lipeckaja, E.I., Matasov, Ju.T. i dr. (1985). *Praktikum po psihologii umstvenno otstalogo rebenka [Workshop on the psychology of a mentally retarded child]*. Moskva: Prosveshhenie, 144 s. (in Russian).
3. Grishin, V.V., Lushin, P.V. (2010). *Metodiki psihodiagnostiki v uchebno-vospitatel'nom processe [Methods of psychodiagnostics in the educational process]*. Moskva: IKA «Moskva», 63 s. (in Russian).
4. Eremenko, I.G. (1985). *Oligofrenopedagogika [Oligophrenic pedagogy]*. Kiïv: Vysshaja shkola, 327 s. (in Russian).

5. Zolotkova, E.V., Cypljakova, I.V. (2018). Formirovanie jemocional'no-volevoj sfery u umstvenno otstalyh doshkol'nikov s rasstrojstvami autisticheskogo spektra [*Formation of the emotional-volitional sphere in mentally retarded preschoolers with autism spectrum disorders*]. Problemy sovremennogo pedagogicheskogo obrazovaniya – *Problems of modern pedagogical education*, 61 (4), 115–118. (in Russian).
6. Korjakina, V.B. (2016). Osobennosti jemocional'no–volevoj sfery u podrostkov s umstvennoj otstalost'ju (teoreticheskij obzor) [*Features of the emotional-volitional sphere in adolescents with mental retardation (theoretical review)*]. Pedagogicheskoe majsterstvo – *Pedagogical skills*. Rezhym dostupu: <https://www.pedm.ru/categories/10/articles/1106> (in Russian).
7. Lurija, A.R. (2006). Osnovy nejropsihologii [*Fundamentals of neuropsychology*]. Moskva: Akademija, 384 s. (in Russian).
8. Petrenko, I.V. (2016). Osoblyvosti rehuliatyvnoi sfery u shkolariv z riznymy navchalnymy dosiahnenniamy [*Features of the regulatory sphere in students with different academic achievements*]. Kyiv: Millennium, 160 s. (in Ukrainian).
9. Potashova, I.I., Kremneva, S.N. (2019). Psihologo-pedagogicheskie uslovija professional'noj orientacii obuchajushhihsja s invalidnost'ju i OVZ v praktike inkluzivnogo obrazovaniya [*Psychological and pedagogical conditions of professional orientation of students with disabilities and disabilities in the practice of inclusive education*]. Moskva: b/i, 32 s. (in Russian).
10. Pribram, K. (2010). Jazyki mozga: Jeksperimental'nye paradoksy i principy nejropsihologii [*Brain languages: Experimental paradoxes and principles of neuropsychology*]. Rezhym dostupu: <http://www.e-reading.ws/book.php?book=133041> (in Russian).
11. Rubinshtejn, S.Ja. (2006). Psihologija umstvenno otstalogo shkol'nika [*Psychology of a mentally retarded student*]. Moskva: Prosveshhenie. 345 s. (in Russian).